

Válasz Dr. Papp Sándor opponensi bírálatára

Mindenekelőtt köszönöm Dr. Papp Sándor alapos munkáját és építő szándékú kritikai észrevételeit. Opponensem nyolc oldal terjedelemben, aprólékos részletességgel készítette el doktori disszertációm bírálatát. Dr. Papp Sándor a hódoltság kor viszonyainak elismert szakértője és a dolgozatban kitüntetett módon főként a magyar–török kapcsolatokkal összefüggő kérdésekre reagált. Éppen ezért a kisebb észrevételekre történt reagálásaim után válaszómban igyekeztem átfogó képet adni arról az opponens által a bírálat szövegében több ponton is érintett problémáról, amely a Szigetvár melletti turbéki vizsgálati területen, I. Szulejmán szultán halálhelyén, részben török finanszírozással folyó kutatásra, annak politikai hátterére, illetve a török kormányzattal és akadémiai szférával való együttműködésekre vonatkozik. Azért is szükségesnek tartom ezt a magyarázatot megadni, mert ennek a bíráló által felvetett kérdéskörnek a háttere a dolgozathoz hiányzik, a sajtóban ezzel kapcsolatban megjelent híradások pedig nagyon leegyszerűsítően interpretálják a kérdést.

Opponensem első észrevétele a hivatkozási rendre és a dolgozat formai kereteire általában vonatkozik, és felhívja a figyelmet arra, hogy az milyen nagy mértékben különbözik a hasonló történész szakmai munkáktól. Jómagam időnként publikálok írásokat a történész szakmai világban, tanulmánykötetekben, valamint folyóiratokban; így meg tudom erősíteni, hogy a dolgozatommal szemben támasztott formai követelmény jelentősen eltér a történész szakmai munkáktól. A társadalomföldrajzban megkövetelt hivatkozás szövegekben, a szerző vezetéknevével, keresztnévvel kezdőbetűjével és a publikáció megjelenésének évével történik, a hivatkozott információ oldalszám szerinti említése nélkül. Valóban nehezebb a hivatkozott szövegrész visszakeresése, illetve több időt igényel annak megtalálása a tanulmányban, de a szakmai munkámban ez nem szokott nagyobb problémát okozni. A lábjegyzetek ebben a logikában nem a hivatkozások helyei, hanem a mondanivaló fő vonalához csak lazán kapcsolódó, de az értelmezést segítő fontos, kiegészítő információk közlésének módja.

Egy következő megjegyzés az önhivatkozások nagy számára vonatkozik. Tekintettel arra, hogy a Földtudományok Osztálya előírásai szerint szigorúan belül kellett maradnom a 150 oldalas szövegtesten, melyet csak az ábrák és a különösen nagyméretű táblázatok egészíthettek ki, ezért arra tudtam szorítkozni, hogy a korábbi, az egyes vizsgált kérdésekhez kapcsolódó tudományos munkámra történő visszautalásokkal mutatom be, hogy az adott kérdéskör melyik részéhez kapcsolódtam, illetve kapcsolódom, abban eddig milyen eredményeket értem el, amennyiben voltak ilyenek. A bírálat második oldala első bekezdése végén említésre kerülő Árpád-kori muszlimokat is megemlítő cikk egy földrajzi szemléletű elemzés volt, melyet három társszerzővel, vezető szerzőként jegyzek egy vezető, közép-európai impakt faktoros folyóiratban és (az Árpád-korra) vonatkozó elemzést egyébként nem én, hanem az egyik szerzőtársam készítette.¹

Bírálóm megállapítja, hogy a dolgozatom harmadik oldalán megfogalmazott vállalásomat (... *A jelen dolgozatban azt vállaltam, hogy a Balkán-félsziget vonatkozásában olyan vizsgálatokat*

¹ Norbert Pap, Péter Reményi, Zsuzsa M Császár, Andor Végh (2014): Islam and the Hungarians. MITTEILUNGEN DER OSTERREICHISCHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT 156: pp. 191-220.

végzek, amelyek a kritikai geopolitika megközelítésében segítik értelmezni Magyarországnak, a magyar társadalomnak és a magyar gazdaságnak a balkáni kapcsolatrendszerét. Vizsgáltam a kapcsolatok földrajzi kereteit, tereit és jellemző helyeit, az ezekhez kapcsolódó reálstruktúrákat és a hozzájuk kapcsolódó képzeteket is.) teljesítem. Azt is megemlíti, hogy a dolgozat mintegy helyzetjelentést ad az aktuális vonatkozó viszonyokról. A megállapítással egyetértek, ez volt a szándékom, ezért adtam be társadalomföldrajzi témakörben a dolgozatomat.

Az elkövetkezőkben opponensem felveti, hogy igaz, a Balkán recens folyamatairól szól a dolgozatom, de indokoltnak látná, ha a dolgozatban mélyebb történeti kontextusba helyezve mutatnám be a térség folyamatait, illetve ugyancsak ehhez kapcsolódva felveti néhány fontos szakirodalom hiányát a feldolgozásban. Valóban lehetett volna mélyebb a dolgozatnak a történelmi megalapozottsága és további műveket és számos forrást is feldolgozhattam volna még egy teljesebb és részletesebb képhez. Úgy érzem, hogy a dolgozat a téma adta kihívásokat illetően olyan 300-400 oldal közötti terjedelemben készülhetett volna el ideális módon, ami keretben a mélyebb történetiségnek is mindenképpen helye lett volna, de erre sajnos nem volt mód. A dolgozat az utolsó időszakban már úgy készült, hogy ha egy új szövegrészt írtam, akkor egy másikat le kellett rövidítenem.

Opponensem kifogásolja, hogy sok esetben szubjektívan, igen rugalmasan kezelem a Balkán határait, pontosabban az északi határát. Ez így is van. A dolgozatnak a Balkánnal, illetve a Balkán lehatárolásával kapcsolatos egyik fő üzenete, hogy a Balkán északi határa identitás-kérdés és korról korra változó kategória. Konszenzust elérni aligha lehet benne. Kétségtelenül vannak anomáliák és viták. A történelmi fővárosokat illető összeállításban Velence nem azért fért bele az összeállításba, mert Velence városa valaha is része lett volna a Balkánnak, de a Velencei Köztársaság területeinek jelentős része vitathatatlanul a Balkán-félszigeten, vagy az ahhoz a kontinentális selfen keresztül kapcsolódó szigeteken helyezkedett el. Ankara a modern török állam fővárosaként pedig egy olyan állam központja, mely területének néhány százaléka szintén a Balkán-félszigeten helyezkedik el. Pécs esetében pedig (a baranyai, szerb megszállás alatt álló, kérészerűtű, sok tekintetben bizarr „államalakulat” központjaként) annak lenyomatát hordozza, miszerint vannak extrém (vonalas) Balkán lehatárolások, melyek (ld. 3. ábra) Magyarország ezen déli részét a Balkánhoz sorolják. Mivel a vizsgálat célja az volt, hogy az állami dezintegrációt, illetve az integrációs szakaszokat a központok számának változása alapján elemezze, ezért volt fontos nem csupán a Balkánon belüli fővárosokkal, hanem a területen kívüli központtal bíró, de a félszigeten területtel rendelkező államoknak a figyelembevétele is. Köszönöm opponensem javító észrevételét a dolgozat kisebb hibáit illetően a negyedik oldal második bekezdésében. Valóban világosabban és pontosabban kellett volna fogalmaznom.

A balkáni vlachokat érintő megjegyzéshez a negyedik oldal harmadik bekezdésében annyit fűznék hozzá, hogy többször is találkoztam a népcsoport szerepével a migráció és egyes népek, népcsoportok etnogenezise (pl. bunyevácok) vonatkozásában. Olyan önálló vizsgálatot azonban, mely ebben a kérdésben jelentős újdonságot hozott volna, nem végeztem.

Bírálóm szerint a határokkal foglalkozó fejezet fontos része a dolgozatnak. A Balkánt illető politikai földrajzi vizsgálatoknak egyébként nagyon nagy része kötődik ezekhez, így megkerülhetetlen volt, hogy magam is nagyobb terjedelmet szánjak a kérdésnek. Örülök, hogy

opponensem a dolgozat érdekes részének, egy jó pillanatfelvételnak tartja azt. Egyetértek, hogy ez a kép – történelmi léptékben – gyorsan változhat.

Opponensem megemlíti, hogy a fővárosokkal foglalkozó fejezetben érdemes lett volna mélyebben elemezni a 19-20. századi oszmán struktúrákat, hogy objektívebb megállapításokat lehessen tenni a térség vonatkozó viszonyait illetően. Egyetértek a megállapítással, valóban mélyebbre lehetett volna hatolni a kérdésben, erre azonban a terjedelmi korlátok miatt szintén nem volt mód, és én kénytelen voltam a récens és földrajzoként a térbeli folyamatokra koncentrálni.

Az ötödik oldal második bekezdésében a Hartshorne-moddal foglalkozik az opponensi vélemény. Úgy érzem, két fontosabb megállapítására reagálnom kell. Az egyik, hogy opponensem az elemzés kapcsán azt a következtetést vonta le, hogy az európai egységesítő törekvések ellenére nem fog megszűnni az ellenségeskedés. Ezzel én magam is mélyen egyetértek, ugyanakkor nem tartom elhanyagolhatónak azt a hatást, melyet a 2000-es évek eleje óta tapasztalhattunk, hogy az ún. „európai perspektíva” nyújtása csillapítólag hatott a konfliktusokra és – ha talán csak átmenetileg is – békésebb periódust eredményezett. Elképzelhető azonban, hogy a régi konfliktusok újra felszínre törnek és az általános balkáni helyzet is romlik.

Ugyanitt a másik észrevétele az volt opponensemnek, hogy nem mindegy, hogy 70 évig (Jugoszlávia), vagy 550 évig (Oszmán Birodalom) fejt ki hatást egy állam egy területen. Ezzel magam is egyetértek, illetve Richard Hartshorne is így gondolta, azért építette be modelljébe a történelmi együttélés hosszának faktorát. Egyébként a modellt érintő szakmai kritikák ezt a megfontolást (mármint az együttélés idejére vonatkozót) jellemzően nem érintik; a magam részéről maradéktalanul egyetértek vele, ezért nem is illetem kritikával.

A magyarság Balkán-képével foglalkozó fejezettel kapcsolatban úgy érzem, nem merült fel mélyebb kifogás vagy kritika opponensemben, és egyetért főbb megállapításaimmal. Annyit szeretnék hozzáfűzni a zárójeles, műfaji kérdést illető megjegyzéshez, hogy igaz, már csak a dolgozat beadása után, hosszabb várakozás után jelent meg a konkrét, a vonatkozó kérdéssel foglalkozó több írásom is nemzetközi fórumokon, melyek közül az egyik a *Journal of Muslims in Europe*-ban (Hollandia), a történettudományban az egyik legtöbbször hivatkozott (Q1-es kategóriájú) nemzetközi folyóiratában látott napvilágot.

Opponensem felveti, hogy – a korábban elvégzett munkák alapján nem teljesen alap nélkül – a pécsi Balkán-műhely szerepét a Balkánnal foglalkozó magyar tudományosságban némileg eltúlzom, továbbá, hogy szerencsétlen és félreérthető megfogalmazásban annak adok hangot, miszerint a történeti jellegű kutatások károsak lennének az egyetemi kapcsolatokra. Természetesen nem erről van szó. A mi pécsi műhelyünk viszonylag nagy és sokszínű kutatási palettát jelenít meg: gyökerei 1988-ra nyúlnak vissza. Kezdetben inkább történeti és nyelvészeti volt. Az elmúlt két évtizedben azonban elsődlegesen a politikai földrajzi szemlélet (egyetemünknek általában és tanszékünknek kifejezetten nagy szerepe volt e diszciplína hazai rehabilitálásában) vált meghatározóvá. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez messze nem fedi le a Balkán kutatásának összes aspektusát. Hazánkban a balkanisztikának számos fontos kutatóhelye van, amely hazánk földrajzi helyéből következően nem is lehet másként. Jómagam kiváló kapcsolatokat ápolok a Magyar Tudományos Akadémia BTK Történettudományi Intézetében dolgozó balkanista kollégákkal, akikkel közös projekteket is megvalósítunk. Egykori tanáraink, mestereim közül is számosan a történettudomány művelői közül kerültek ki.

Távol áll tőlem bármiféle szakmai sovinizmus, egész életemben együttműködésre törekedtem más diszciplínák képviselőivel. Mindig elismertem, hogy a bölcsészettudomány terén számos olyan kutató tevékenykedik, akik nagyban gazdagítják a Balkán tudományos megismerését.

A kiemelésben szereplő megállapítás (...*A magyar felsőoktatásban és az akadémiai szférában a térség kutatása műhelyek és források hiányával küszködik, illetve nem megfelelő a struktúrája, ezért elsősorban a történeti jellegű stúdiók dominálnak. Ez a térségbeli egyetemközi kapcsolatokra is káros hatással van.*) nem sérti a történettudományt. Az hat negatívan az egyetemi és akadémiai kapcsolatokra, hogy míg a történeti stúdiók a Balkán vonatkozásában fejlettek, addig más, társadalomtudományi diszciplínákban a helyzet nem ilyen kedvező. Így tudományos kapcsolataink nem megfelelően fejlődnek más fontos szegmensekben, amelyekre a politikai, a gazdasági, valamint a kulturális szféra támaszkodni tudna.

A magyarság kirajzásával kapcsolatban – miszerint volt azért kisebb magyar etnikai kirajzás a Balkánon – igaza van az opponensemnek. Ugyanakkor, ha megvizsgáljuk a jelenlegi helyzetet, akkor igen csekély létszámokat találunk, sok esetben pár száz fős csoportokkal találkozhatunk. Mindenképpen jelentős aszimmetria áll fenn, de tagadhatatlan, hogy kisebb csoportokban megtalálhatók magyarok a Balkán szinte minden államában. A Románia kapcsán említett kirajzási példa pedig mindenképpen jogos észrevétel.

A dolgozat utolsó fejezete foglalkozik a több tudományterület, így a régészet, a geográfia és a történettudomány képviselői által is kutatott témával, I. Szulejmán szigetvári sírhelyével és mauzóleumával. Opponensem a hetedik oldal első bekezdésében azt írja ... „*Az új kutatások a Török Együttműködési és Fejlesztési Ügynökség pénzén valósultak meg.*” Szükségesnek látom elmondani, hogy az elterjedt rövidítéssel TIKÁ-ként aposztrofált török állami szervezet, amely a török miniszterelnökséghez tartozik, és egy miniszterelnök-helyettes felügyeli, jelenleg mintegy 140 európai, ázsiai, amerikai és afrikai országban finanszíroz projekteket. A világ sok országához hasonlóan foglalkozik nemzetközi fejlesztési segélyezéssel. (Magyarországnak jóval kisebb volumenben szintén van ilyen programja, amely egyébként területi hatályában átfedést is mutat a török szervezetével, hiszen a magyar NEFE program a Balkánon igen aktív volt az elmúlt években.) Az oszmán-török múlt emlékeinek gondozása, műemléki kérdésekben való aktív szerepe nemcsak Magyarországon, de a világ jelentős részén is a török szervezet elsődleges feladatai közé tartozik. A TIKÁ valóban fontos szerepet játszott a kutatás megindításában, a szükséges pénz egy részének biztosításában, de korántsem egyedül állta csak a számlát. Már az első időszaktól kezdődően voltak magyar kutatási források is.² Szigetvár város önkormányzata jelentős összeggel támogatta munkánkat, továbbá a Szigetvári Takarékszövetkezet is szponzorálta azt. A Mecsekérc Zrt. nagy értékű, térítés nélküli kutatási (geodéziai, geofizikai) szolgáltatásokat bocsájtott rendelkezésünkre 2013-ban, de még további szervezetek is segítettek munkánkat. Valójában a török állami támogatás aránya minden évben csökkent és 2015 óta a pénzügyi források több mint felét már a magyar költségvetésből származó források tették ki. 2017-ben a török arány már csekély mértékűre csökkent. A jelen

² Az akadémiai doktori értekezéshez kapcsolódóan teljes terjedelmében benyújtott tanulmányok közül a Pap N. et al. 2015: Finding the tomb of Suleiman the Magnificent in Szigetvár, Hungary: historical, geophysical and archeological investigations. – ERDE 146:(4) pp. 289-303. című tanulmány Acknowledgements részében, a 302. oldalon a támogatók nevét teljes körűen közöltem.

sorok írásakor meghatározó finanszírozó az NKFIH,³ és a 2017 nyarán született kormányhatározat további, jelentős magyar állami pénzügyi forrásokat nyitott meg számunkra.⁴ A magyar állami, kormányzati szervek egyre inkább felismerték a kutatás által érintett kérdés valós súlyát és az állami felelősségvállalás egyre inkább megnyilvánult a kutatás finanszírozásában és a helyvel kapcsolatos további feladatok tervezésében. Ebben a kutatás vezetőinek, 2013 elejétől nekem, majd a 2015-től kezdődően a projekthez társvezetőként csatlakozó Dr. Fodor Pálnak is a munkája és a kérdést illető felfogása jelent meg. Úgy véltük, hogy kutatásunk, tágabban pedig a magyar tudomány érdekei azt diktálják, hogy a vizsgálatok több támogató révén, a lehető legnagyobb függetlenségben valósuljanak meg, mindenféle politikai befolyásoltságtól mentesen, és ezt el is értük.

Opponensem felveti, „...*A disszertációt olvasva úgy tűnhet, mintha a feltárás és kutatás eredményei az egészet anyagilag támogató Török Köztársaság balkáni és közép-európai politikai-gazdasági szerepvállalását fémjeleznék.*” A nyolcadik oldal második bekezdés utolsó mondatában pedig a következő olvasható „... *a török miniszterelnökségi kabinet anyagi támogatásával valósult meg a feltárás és annak török-magyar emlékhellyé kialakítása a mai Török Köztársaság soft-power céljait segíti elő.*” Én azt állítom, hogy a magyarországi török politika jól illeszkedik abba a gyakorlatba, amelyet a Balkánon az elmúlt két évtizedben kialakítottak. Az opponens jól látja, hogy melyek a török szándékok és a TIKÁ valóban a török miniszterelnökséghez tartozik. Ugyanakkor az már egy másik kérdés, hogy a szigetvári Szulejmán-kutatás a török szándékok ellenére egy magyar projekt, melyet magyar kutatók, egyre inkább magyar pénzügyi forrásokból, magyar érdekek szerint és európai jelleggel hajtanak végre, csökkenő arányú török pénzügyi támogatással, és Szigetvár, valamint Baranya megye lakosságának és gazdaságának hasznára. Kutatócsoportunk egyetlen tagjának sem célja, hogy a projekt keretében politikai ambíciókat támogasson. A célunk ezzel szemben tisztán a tudományos eredmények elérése. Harag és részrehajlás nélküli elemzésre, a lehető legnagyobb objektivitásra törekszünk. Amennyiben van közéleti elkötelezettségünk az az, hogy hosszabb távon a helyi társadalom hasznára legyen a munkánk.

A TIKÁ egyes tisztviselőivel, a török nagykövetségen dolgozókkal, a más török kormányzati szervekkel való együttműködés lehetővé tette azt, hogy résztvevői számos alkalommal megfigyelést hajthassak végre, s a török kormányzati gondolkodást a dolgozat szempontjából különösen fontos soft-power területen ezáltal is megismerhessem. A török tisztviselőkkel egyébként jellemzően jó személyes kapcsolatokat alakítottam ki, a közelmúltig konstruktív vitákon keresztül kezeltük a jellemzően technikai jellegű nézeteltéréseket. A török akadémiai szférával a kapcsolatunk a következőképpen alakult: a kutatás első időszakában Feridun Emecen és Zeynep Tarim Ertug professzorok voltak a partnereink, akik világszerte elismert, tekintélyes és független kutatói a 16. századi oszmán történelemnek. Feridun Emecen írta a 2014 februárjában megjelent első szigetvári kötetünk értékelő zárszavát. Később, amikor a terepi kutatás előrehaladt és előkerültek a feltárás során az épületek, a Middle Eastern Technical University (METU/ODTÜ) (Ankara) kutatóival, elsősorban Ali Uzay Peker professzorral, az oszmán építészet elismert szakértőjével alakítottunk ki szakmai együttműködést. A török

³ A dolgozatban két alkalommal is említettem, hogy 2015 és 2018 között NKFIH 116270: “Szigetvár és Turbék politikai, katonai és szakrális szerepe az oszmán-Habsburg nagyhatalmi vetélkedésben és a magyarországi török berendezkedésben – tények és emlékezet” címmel az NKFIH támogatta kutató munkánkat. A forrás több, mint 60 millió forint. A támogatás tényét a kettes és a 139-es lábjegyzetben rögzítettem is.

⁴ A 2017 nyarán született 1427/2017. (VI. 29.) Kormányhatározat közel 145 millió forint támogatást biztosított főként a kutatás és kisebb részben a helyvel kapcsolatos tervezés számára.

szakértőknek az eredmények konfirmálásában, a Törökországban való elismertetésükben volt jelentős szerepük. Az együttműködésünk ezidáig nélkülözött mindenféle ideológiai jelleget, szakmai alapokon nyugodott.

A bírálóban az szerepel, hogy „... *A magyar nézőpont felvázolását tekintve sajátos szemlélet mutatkozik a dolgozatban, amit ugyan értek, de nehezen tudok akceptálni. A szerző szerint Szulejmán szultánnak, aki „százezres seregével” Szigetvárt ostromolta, elsőbbséget kell adni* „A Szulejmán és Zrínyi közötti „elsőbbség” kérdése semmiképpen nem vonatkozott arra, miszerint Szulejmán személyét Zrínyi személye elé helyeztük volna bármikor is, sőt ellenkezőleg, mindig is hangsúlyoztuk a Zrínyi örökség fontosságát, amikor a magyar szempontokat értékeltük. A kutatócsoportunk a Zrínyi–Szulejmán kutatások, illetve a Zrínyi–Szulejmán Kutatócsoport névvel alakult meg még 2013-ban. Az „elsőbbség” kérdése technikai, tudományos értelemben jelent meg ebben a szövegkörnyezetben, miszerint az emlékezeti helyek sorát (az iszlám versus kereszténység szimbolikus térfoglalási aktusokban) a szultán halála, halálának helye és annak megjelölése indította el. Ez pusztán ténykérdés, hiszen az oszmánok győztek 1566-ban és az első emlékezeti aktusokat ők kezdeményezték Szigetváron a várban (a Szulejmán-dzsámi létesítésével) és a város melletti szőlőhegyen (előbb emlékkertet alakítottak, majd emléktürbét építettek a szultán halála helyén). A későbbi emlékezeti aktusok magyar és török oldalon is ezekre a helyekre és alkalmakra utaltak vissza. Továbbá az is ténykérdés, hogy I. Szulejmán szultán – bármilyen fájdalmas következményekkel ténykedett is magyar vonatkozásban – el kell ismernünk, hogy világtörténelmi súlyú személyiség. Zrínyi Miklós jelentőségét részben éppen az adja, hogy milyen hatalmas ellenféllel/ellenséggel szemben állt helyt embereivel együtt.⁵

A türbe-kutatást követő vitákban az elmúlt három évben többször felmerült a kérdés, hogy miképpen lehet a mai és a múltban rejtőző magyar nemzeti érdekeket megvédeni. Ahogy ezt többször is elmondtuk, úgy véljük, hogy Szulejmán szultán személye jó eszköz arra, hogy a magyar nemzeti szempontokat a világban megjelenítsük, hiszen ő azon kevés történelmi személyiség közé tartozik, akiknek a neve szinte mindenhol ismerősen cseng. Ha nézőpontunkat az ő személyéhez kapcsolódva jelenítjük meg, akkor hatékonyabban juttathatjuk el az üzeneteinket, beleértve a tudományos üzeneteket is a világ közvéleménye felé. Ugyanakkor a kutatási projekt és a magyar nemzeti érdek összefüggései érzésem szerint már túlmutatnak az akadémiai nagydoktori dolgozat adta kereteken, de az opponens által felvetett probléma értelmezéséhez mégis szükségesnek láttam ezekre a kérdésekre kitérni.

Dr. Papp Sándor a bíráló végén, a következőket írja: „*A szerzőnek jelentős érdeme van a hódoltság kora egyik unikális építészeti emlékének megismerésében, még akkor is, ha ebben a munkában elsődleges szerepe a menedzsment volt.*” Én ezt az értékelést mindenekelőtt köszönettel fogadom és nagy elismerésnek tekintem, de szeretném egy kicsit árnyaltabbá tenni, hogy milyen feladataim voltak mint kutatásvezetőnek és mint a kutatásban önállóan is dolgozó elemzőnek, kutatónak. A kutatás valóban kutatócsoport formában valósult meg, és zajlik

⁵ Ezt a kérdéskört egyébként a „Zrínyi Miklós-Szigetvár 1566” emlékévként emlékbizottsága, melynek én magam is tagja voltam, megnyugtatóan rendezte: a Zrínyi-kutatásoknak új lendületet adott és új emlékezetkultúrát valósított meg Szigetváron és arra törekedett az országban is. Az emlékévként több mint egy tucat kiadványa magáért beszélt. Egyébként 2016-ban történt meg először a magyar-török kapcsolatok történetében, hogy török miniszterelnök-helyettes (igaz, a magyar és a horvát elnök társaságában) megkoszorúzta Zrínyi Miklósnak a szigetvári várban lévő szobrát. A türbe-kutatás helyi, országos és nemzetközi megjelenítésében igazodtunk ahhoz, hogy a Zrínyi-hagyomány a magyar nemzeti tudat egyik talpköve. Ezt a török akadémiai és többé-kevésbé a diplomáciai körök is tudomásul vették.

napjainkban is. Ebben jelentős szervezői, kutatói és ellenőrzési szerepem egyaránt volt (2015 óta ezen feladatokat Fodor Pállal megosztva végezzük). Az eredményeket az esetek többségében a földtudományi hagyományoknak megfelelően többszerzős publikációkban adtuk közre. Ugyanakkor szeretném felhívni a figyelmet arra is, hogy az akadémiai nagydoktori dolgozat utolsó fejezetében bemutatott és megírt témát, a Szigetvárnál megfigyelhető szimbolikus térfoglalás kritikai geopolitikai témáját, ami egyben a jelen dolgozat tudományos területe, a kutatási projekten belül fenntartottam magamnak, azon vizsgálatok és eredmények egyedül az enyéim. A dolgozatba (ebben az esetben is) csak egy tömörebb, rövidebb összefoglalás fért sajnos csak bele, de teljes terjedelmében az elemzés megjelent a **Pap Norbert–Fodor Pál: Szulejmán szultán Szigetváron** című, a dolgozat beadása után, 2017-ben megjelent kötetünkben, az **Iszlám versus kereszténység – a szimbolikus térfoglalás Szigetváron** című tanulmányomban (pp. 205–242.).

A bírálóknak a türbével kapcsolatos vitákat illető megjegyzéseire reagálnék még röviden az elkövetkezőkben. A szultán belső szerveinek kérdése, tehát, hogy eltemették-e azokat Szigetvár mellett, vagy ez csupán egy késői legenda, a még le nem zárt kutatási kérdések közé tartozik. N. Vatin nem ismert olyan forrásokat, amelyek a türbe építésének idejéből származtak és a belső szerveket megemlítették volna, ezért azt gondolta, hogy a belső szervek eltemetése későbbi, 17. századi kitaláció. Úgy vélte, az emléktürbe mindössze azt a helyet jelöli, ahol az uralkodó teste 42 napig a földbe került. Nem lehetetlen, hogy Vatin-nek igaza volt. Ugyanakkor az elmúlt években olyan információ is elének került, miszerint már a kortársak is úgy vélték, a türbe a szultán eltemetett belső szervei fölé épült. Emecen a szultán titkárának feljegyzéseit elemezve jutott arra a következtetésre, miszerint a belső szervek kiemelésre kerültek, de azokban csak utalások vannak. A szöveg nem perdöntő. Opponensemnek igaza van, elképzelhető, hogy soha nem dől el a kérdés.

Felmerült a bírálóknak, hogy Sudár Balázs 2014-ben publikált művében már az alapadatok jelentős részét összegyűjtötte. Sudár Balázs remek munkát végzett, amikor a *Dzsámik és mecsetek a hódolt Magyarországon* című művét összeállította. Ugyanakkor a türbe kérdésében nem tudott ő sem előre jutni, ugyanis a türbe helyéről a következőket írta a kötet 503. oldalán, a második bekezdésben: „*Kérdéses a türbe elhelyezkedése is. A helyi hagyományok a Turbék dombi templomhoz kötötték, itt azonban az ásatások tanúsága szerint nincs nyoma. Hasonlóképpen más helyszínre utal Anguissola császári hadmérnök térképe is. Eszerint a sír építmény az Almás-patak mellett állt. (Érdekes, hogy egy Esterházy Pált ábrázoló, meglehetősen sematikus metszet is dombon mutatja a palánkot.) A kérdést talán a jövő kutatásai döntik el.*” A Sudár által összegyűjtött és rendezett forrásokból nem sikerült meghatározni a szultán halálának és a türbének a helyét, az áttörés végül a mi kutatócsoportunk munkája révén következett csak be 2014 végén és nem a turbéi templomnál, hanem attól jelentős távolságban, a szőlőhegyen sikerült végül meghatározni. Ugyanakkor köszönettel tartozunk a szerzőnek lelkiismeretes forrásközléséért és inspiráló interpretációi miatt.

Pécs, 2017. szeptember 18.

Dr. Pap Norbert